

Hon skildrar skickligt ”drömmen om Lenin”

”Ty Internationalen åt alla lycka bär..”
Sången om lyckodrämmen stod i en så fruktansvärd kontrast mot verkligheten. Med sången som vapen trodde man sig kunna betvinga verkligheten. Ty från Sundsvallsstrejken 1879 till Storstrejken 1909 handlar historien om arbetarnas ständiga nederlag. Ingen har lyckats beskriva den så mästerligt som Martin Koch i ett av arbetarlitteraturens storverk, ”Timmerdalen”.

Det är nödvändigt att lyfta fram denna frustration för att vår nutidshistoria ska bli begriplig. Bara mot den bakgrunden kan man förstå hur socialismen och kommunismen blev till en religiös frälsningslära för många i vårt land, och särskilt i Norrland under 1900-talets första decennier. Drömmen om Lenin var levande.

Sovjet kom att ses som ”Löftets förlovade land”. Dit for omkring 1930 bland annat en grupp fattigfolk från Kiruna med idealisten och den ansedde kommunalmanen Karl Niemi som ledare för att förverkliga drömmen som ”åt alla lycka bär”.

Men drömmen om Lenin blev för dem en mardröm under Stalin. De som lyckades återvända hem betraktades av de hemmavarande med misstro, som besvikna lögnare och feiga svikare. Men de visste ju vad det handlade om.

Under 50 år, långt in på 2000-talet, har den gammalkommunistiska tron på Stalin kommit att prägla livet på många håll i vårt nordliga land, och ett ifrågasättande av denna har varit tabu.

Denna nästan fanatiska tro torde vara en av förklaringarna till att det fortfarande finns så förvånansvärt lite dokumenterat om detta mörka kapitel, så fyllt av hat, skuld och skam, att somliga fortfarande blir mörka i ögonen och fyllda av vrede över att någon börjar gräva i det.

Inträngande bild

Det var också vad som mötte författarinnan Margareta Sarri när hon skrev sin roman *Ryska kyssar*, som handlar om dessa händelser som fortfarande väcker så starka känslor. Med sin roman har hon lyckats ge en mer inträngande bild än vad en vanlig dokumentär någonsin förmår. Hon låter fyra generationer ge liv och blod åt historien, och hon gör det med en helt suverän ordknapphet.

Det börjar som en isländsk saga i Lappland vid förra seklets början när samekvinnan Sara-Lena drabbas av Kärleken i form av en blond man som he-

ter Viking. Så överger Sara-Lena sin samiska släkt – för alltid. Hon blir fru Niva, gruvarbetarhustru i det röda Kiruna. Revolutionsåret 1917 föds dottern Maire och i samband med arbetslösheten 1933 emigrerar de till Sovjet och hamnar i ryska Karelen.

Där är det hårt arbete och usla bostäder med vägglöss, men ändå en viss självständighet. Där finns affär, bokhandel, studiecirkel och dansbana. Där hittar också Maire sin Eino och blir fru Lindström. Maken kommer från Finland och 1937 får Maire fara hem till Kiruna och föda dottern Sonja.

När hon återvänder är föräldrarna borta, häktade för kontrarevolutionär verksamhet, enligt Sovjets fruktade och ökända dödsparagraf 58.

Redan tidigare hade det hårdnat. Bohandeln hade stängts. Ryska hade införts som enda tillåtna språk. Allt fler hade bara försvunnit. Först bland de försvunna var idealisten Karl Niemi, som varit ordförande i fattigvårdsnämnden hemma i Kiruna och eldsjelen som lockat så många med sig till detta förlovade land. En natt hämtades också Eino. Borta för alltid.

Barnen borta

Mirakulöst lyckas Maire överleva med sitt barn, trots deportation, fängelse, arbetsläger, krig och svält. Hon blir våldtagen och föder en son. Men en dag sjunker hon bara ihop. Hon har turen att hamna på sjukhus och märkligt nog överleva.

Tillbaka till arbetslägret finner hon att barnen är borta. På natten smyger hon bort till ett läger intill. Där kände hon en kvinna, som hjälpt henne tidigare. Denna kvinna hade nu tagit hand om dottern Sonja, men Maire fick veta att sonen omhändertagits av myndigheterna. Hon skulle aldrig mer få höra något om hans öde...

Då inträffar plötsligt något absurt obegripligt. Hon blir utkörd ur lägret! Hon var ju inte finska, som man trott, utan svenska.

”Varför har ni inte rest för länge sen!” röt lägerchefen. Men att ansöka om utresetillstånd var i sig en anledning till arrestering. Det skulle dröja mer än tio år efter kriget innan de fick lämna Sovjet.

1953 dog Stalin. Några år senare blev det möjligt att få utresetillstånd, märkligt nog tack vare en mentalpatient på Säter. Denne, som kom från Baltikum, började yra om att han ville återvända hem till Sovjet. Först togs det som ett tecken på hans sjukdom, men när den sovjetiska ambassaden började engagera sig blev det diploma-

tisk kris. Krisen löstes så att patienten skickades till Sovjet – och i konsekvensens namn måste också alla svenska medborgare i Sovjet som ville komma till Sverige få göra detsamma. Och redan en månad senare kunde den första vågen med återvändare komma hem till Sverige.

Många skrev om sin tid i Sovjet, om svälten och skräcken och besvikelsen. Men det föll inte alltid i god jord.

”Fastän de som var mest kritiska till hemvändarna aldrig satt sin fot i Karelen, visste de bäst hur fint och gott livet där borta måste vara i jämlikhetens och solidaritetens drömstat. De hemvändande vittnena bemöttes med förakt.”

Margareta Sarri för sedan vidare hemvändarna Maires och hennes dotter Sonjas livsberättelser. Maire har ju sitt enkla hus utanför Kiruna. Sonja kommer till Stockholm och får arbete och blir etablerad, en helt självständig, självförsörjande kvinna som kan kosta på sig utlandsresor. Under en sådan resa till S:t Petersburg drabbas hon av en häftig förälskelse som resulterar i att hon blir med barn. I samband med förlossningen dör hon 38 år gammal på Södersjukhuset i Stockholm. Året är 1975. Mormodern, Maire, reser då resolut ner till huvudstaden och tar bara med sig barnet hem till Kiruna.

Stugan en fristad

Där finner de en fristad i den lilla stuga som flickans mormorsfar Viking byggt i Laukulahti, på sin hustrus samemark vid älven.

Barnbarnet Tanja är den som för berättelsen in i 2000-talet. Från början hade hon blivit inlärd att det fanns ett släkttabu som man skulle vara aktivt ointresserad av, nämligen familjens historia. När mormodern vid 90 års ålder börjar kunna lätta på förblåten, så kommer det som en chock för Tanja att hennes far var ryss. Det hade ju varit något som man bara inte talade om.

Margareta Sarri har en fantastisk berättarteknik. Ordknapp. Med korta meningar som en lugn puls igenom allt. Man kan känna besvikelse gentemot en människa som svikit en. Detta svek har man ju ett ansikte på. Men man kan också vara sviken av ett ideal som man varit beredd att ge sitt liv för. I det fallet kan man kanske bara känna en vanmäktig vrede. Men i båda fallen är det fråga om ”Den tillbörliga vreden”.

För romanens fyra generationer av ”Arbetets döttrar” har inte bara hatet utan även den tillbörliga vreden varit något som de har varit tvungna att

Margareta Sarri har i sin roman ”Ryska kyssar” skildrat ett helt sekel ur fyra generationers kvinnoperspektiv och lyft fram en närmast tabubelagd del av vår nutidshistoria.

trycka ner för att över huvud taget överleva. Men detta är inte en roman bara om hat och tillbörlig vrede, utan en roman, som faktiskt bärs av kärlek. ”Förbanna mörkret! Men tänd ett ljus!”, är budskapet. ”Glöm aldrig hur gräsligt och hemskt allting kan vara, att det alltid finns goda människor!” Så brukade romanens huvudperson, Maire, säga. Och jag har själv hört överlevare från koncentrationsläger säga precis detsamma. Det är det som gjort dem till överlevare. Även efteråt. Det är denna försoningstanke som kan bära igenom. Trots allt. Genom allt. Också genom den krossade drömmen om paradiset i Sovjet som utvandrarerna från Norrbotten fick erfara. Den krossade drömmen om Lenin, som för många blev en mardröm under Stalin.

Realistiskt

Romanen knyter hon skickligt ihop vid stugan där allt börjat. Det är märkligt att hon använder precis samma litterära manteknik som Martin Koch gjorde för 100 år sedan i sina litterära mästerverk, *Arbetare*, *Timmerdalen* och *Guds vackra värld*.

Båda låter människor med sina generationsband ge liv och nerv åt handlingen och föra den naturligt framåt i glädje och sorg, kamp och misslyckanden, svek och besvikelser. Båda författarna har också lagt ned ett imponerande arbete på faktsamling och personligt intervjuarbete. Margareta Sarri kunde ha byggt ut sin roman till en

dramasvit, en motsvarighet till Dostojevskis *Brott och straff*, fylld av psykologiska och ideologiska problem. Men i stället har hon gett oss en realistisk verklighetsskildring där det handlar om vanliga levande människor, inte om dramatiserade staffagefigurer. Hon har gjort en skildring från ett arbetar- och kvinnoperspektiv, vilket är synnerligen ovanligt.

Det är fyra generationer kvinnor som det handlar om. Det finns en genomgående frustrationston av att kvinnorna alltid har fått följa med och ställa upp på karlarnas villkor. ”De skulle alltid, alltid vara redo till storverk dömda att förgätas...” som Martin Kochs vän, bondepöeten Kerstin Hed, skulle uttrycka det i sin klassiska dikt *Bondhustrur*.

Margareta Sarri har mycket gemensamt med henne. Därför har hon även tilldelats Kerstin Hed-priset 2016 på 10 000 kronor som delas ut av just Martin Koch Sällskapet – Hedemoraparnassens Vänner på pingstaf-tonen i Hedemora kyrka.

Margareta Sarri hyllas då som en av våra stora arbetarförfattare därför att hon kunnat levandegöra vår historia och skildrat den ur ett konsekvent kvinnoperspektiv, som det heter i prismotivering.

Birger Sjungargård

Källa:

”Ryska kyssar” av Margareta Sarri Podium Distribution 2012